

Taryhyň čaňly sahypalarynyň arasynda ýitip giden gahryman: Kritiň eýeleýjisi Endulusy

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Taryhyň čaňly sahypalarynyň arasynda ýitip giden gahryman: Kritiň eýeleýjisi Endulusy TARYHYŇ ČAÑLY SAHYPALARYNYŇ ARASYNDA ÝITIP GIDEN GAHRYMAN: KRITIŇ EÝELEÝJISI ENDULUSY

Kritiň eýelenmegi

Taryhda dargan jemgyyetleri kyn pursatlarda bir ýere jemläp bilen liderleriň täsin aýratynlygy bar. Bularyň köpüsi ýetim... Ýetimligiň liderlik sosiologiyasynda ýiti täsiriniň bardygyny inkär edip bolmaýar.

Bu tema inter-dissiplinar çemeleşme bilen öwrenilmegine garaşýar we düýpli ylmy iş hökmünde işlenmegine-de diýseň açık mesele.

Elbetde, beýle liderleriň orta çykyşy jemgyýetiň agzynyň aşa ýetip, gowy ýasaýan döwrüne gabat gelenok.

Pyçak süňke gelip dirände orta çykýan we jemgyýeti ýüpüň ujundan çekip alýan şahsyýetleriň şahsy durmuşyny içgin öwrenýärsiň welin, olaryň hökman ýetimlikde ulalandygyny görýärsiň.

Ikinji we sarsdyryjy aýratynlygynyň biriniňem hanymansyzlyk, ýersizlik we watansyzlykdygyny arkaýyn biliп bolýar.

• **Endulusdan çykyp gaýdan ýetim**

Gürrüñimiziň gahrymany-da bir ýetim. Ebu Hafs diýlip tanalan Endulusynyň onçakly bilinmeýän ýeňišli ýolunyň üstünde durup geçeliň.

Onuň başdan geçirirmeleri el-Hakemiň Endulus tagtyna oturmagy bilen başlady.

El-Hakem Endulus ýaly medeniýetiň tagtyna oturan kipaýatsyz hökümdarlaryň biridi. Sonsuzam döwlet dargajak wagty iki ýagdaý gutulgysyz bolýar:

Birinjisi gowşak ýolbaşçylar tagta geçýär, ikinjisi-de şol döwletde zulum ýetjek derejesine ýetýär.

Ol hakykat, el-Hakem tagta güýç beren däl-de, güýjuni tagtyndan alýan hökümdardy.

Endulusyň er-Rabat şäheriniň ýasaýjylary bolsa, döwletiň yslam medeniýetine altyn döwrünü başdan geçirideniň musulmanlardygyny bilýärdi.

Halk el-Hakemiň şerap içişlikli oturşyklara gyzykmagyny aç-açan tankyt edýärdi, goşuny ispan dönмелерinden doldurmagyna garşı çykýardy we ulamalary diňlemäge çagyryardy.

«Ulamany diňlemek» diýlen ýere gowja üns bermek gerek. El-Kindi ýaly yslam äleminiň iň beýik alymlarynyň endulusly ulamalaryň arasyndan çykandygyny göz öňüne tutsak, bu diýseň çynlakaý çagyryşdy.

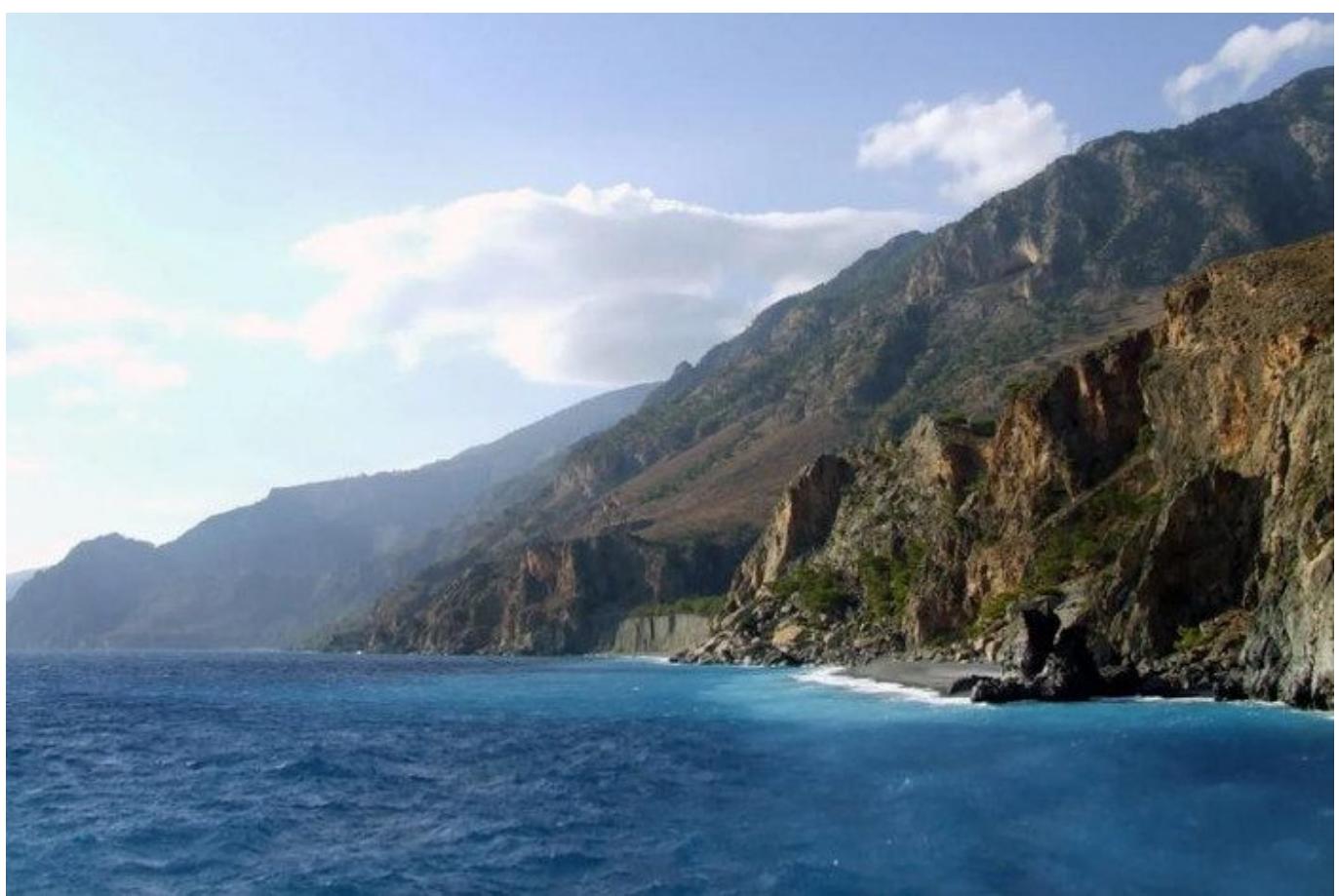
Rebatlylar hökümdar el-Hakemi dogry ýola gönükdirip bilmänsoň,

ony tagtdan agdarmagy makul bilipdir we iki gezek döwlet agdarlysygyna synanyşypdyr.

Gorkagyň zulumy-da gazap bolýandyr-a! El-Hakem agdarlysyga synanyşanlary başdan sowandan soň Endulusda ispanlara rahmet okatjak derejede gan dökdi.

Ibn Esiriň habar bermegine görä, Rebatyň köçeleri gan kölüne öwrülipdir. Ölmän galan aýal-gyzlar, çagalar, garry-gurtylar meýdana üýşürilipdir. Olaryňam ölüm permanyna garaşylyp durka, zalym hökümdar hiç kimiň sebäbinı bilmedik ýagdaýynda ynsaby oýanypdyr we ölümleri durzupdyr. Yzda galan rebatlylary gämilere ýükläp Marokka we Müsüre sürgün edipdir.

Ine, şol gämileriň birinde ýetginjek ýaşlaryndaky Ebu Hafs Omar ibn Şugaýyp el-Balluti hem bar eken. Onuň indi ene-atasyda, watany-da, eýe çykjak hossary-da ýokdy.

Krit

- **Bu bosgunlar nirden çykdy?**

Marokka sürgün edilen rebatlylaryň köpüsi ýa musulman, ýa-da hristian garakçylaryň eline düşüpdir. Olaryň az sanlysy ýerläp

bilipdir.

Müsüre sürgün edilenleriňem bosgundan tapawudy ýokdy we olaryň gelmegini müsürliler islänokdy.

Şeýle-de, edil şol wagtlar ýurdy elinde saklaýan apbasylar hem gyryagylary bolan enduluslylary ýurtlarynda göresleri gelenokdy.

Ahyrynda apbasy hökümdary Isgenderiýedäki (Aleksandriýa) ähli rebatlylaryň gämilere mündürilip ýurtdan çykarylmagyny buýrupdyr.

Apbasylar hernäme-de bolsa, rebatlylara olaryň hökümdary el-Hakemden has ynsaply çemeleşip, gämileriň ygytyýaryny rebatlylaryň öz elliřine beripdir.

Rebatlylar bu gezek nırä gitjeklerini özleri kesgitläpdir.

Aslynda olaryň öñünde saýlap-seçip durar ýaly onçakly kän ugur-ýolam bolmandyr. İldeşleriniň Marokkada başyna gelenleri bilensoňlar, ol ýerik gidip biljek däldiler.

Endulusa-da dolanyp biljek däldiler. Dogduk depelerinde olara ölümden başga hiç zat garaşmaýardы.

Musulman halky Ortaýer deňziniň ortasynda nırä gitjegini bilmän, gämileriň içinde elewreşip durupdyr. Üstesine olara öňbaşçylyk etjek we bir agza bakdyryp biljek serdarlary-da ýokdy.

Ine, edil şolar ýaly jygbä-jygly kyn pursatda Ebu Hafs Endulusy öňe çykypdyr.

Ebu Hafs ýaşdy, watanyndan sürgün edilen gündünden bări kösençden we jebir-jepadan başga zat görmändi. Gürlemäge başlanda hiç kim onuň berýän buýruklyryny diňlemezlik etmedi. Hamana birnäçe ýyl bări şu bosgun halkyň hökümdary bolup gelen ýaly gylyny gymşatman onuň aýdanlaryny ýerine ýetiripdirler.

Isgenderiýede geçiren günlerinde deňizçilik bilen meşgullanan Endulusy söwda-satyg arkaly tanap ýetişen Krit adasyna göwün beripdi. Bu ada hemmetaraplaýyn alanda oňa kowlan watany Endulusy ýatladyr.

Ahyrynda 827-nji ýylда endulusly bosgunlar Krite gadam basypdyr.

Endulusy gämileri ýakýar

Ebu Hafs Endulusy guryýere gadam basan basyna ilki bilen birwagtky ata-babasy Taryk ibn Zyýat ýaly gämileri ýakypdyr. Olar adany eýelänlerinde ullakan garşylyga uçramandyrlar. Köşk oňsuksyzlyklary bilen başagaý Konstantinopolyň Kriti goramaga ýagdaýy bolmandyr.

Endulusy az wagtyň içinde Kriti hakyky yslam ýurduna öwürmegi başarıypdyr. Ol kiçijigem bolsa şeýle bir kuwwatly döwlet gurupdyr welin, guran döwleti Wizantiýanyň gorkuly düýşüne öwrülipdir.

Selanige, Afinä, hatda paýtagt Konstantinopola ýörişler guralmaga, goja Wizantiýany Mermer deñzinden çykyp bilmez ýaly etmäge başlanypdyr.

Krit yslam puly

Krit Yslam emirligi az wagtyň içinde edil Endulus ýaly ylymda, sungatda, medeniýetde parlak ýyldyza öwrülipdir.

Wizantiýanyň adany gaýdyp almak üçin telim gezek guran ýörişleri kritlileriň gahrymanlarça goranyşy bilen yza serpikdirilipdir.

Ensulusynyň garaşylmadyk ýeňsi tunislileri-de ýürekendiripdir we Wizantiýanyň başga bir adasy bolan Sisiliýa eýelenip, ol ýerde-de yslam döwleti gurlupdyr.

MÜSLÜMAN GİRİT EMİRLİĞİ (824-5/961)

BURAK ARSLAN

gece
kitaplığı

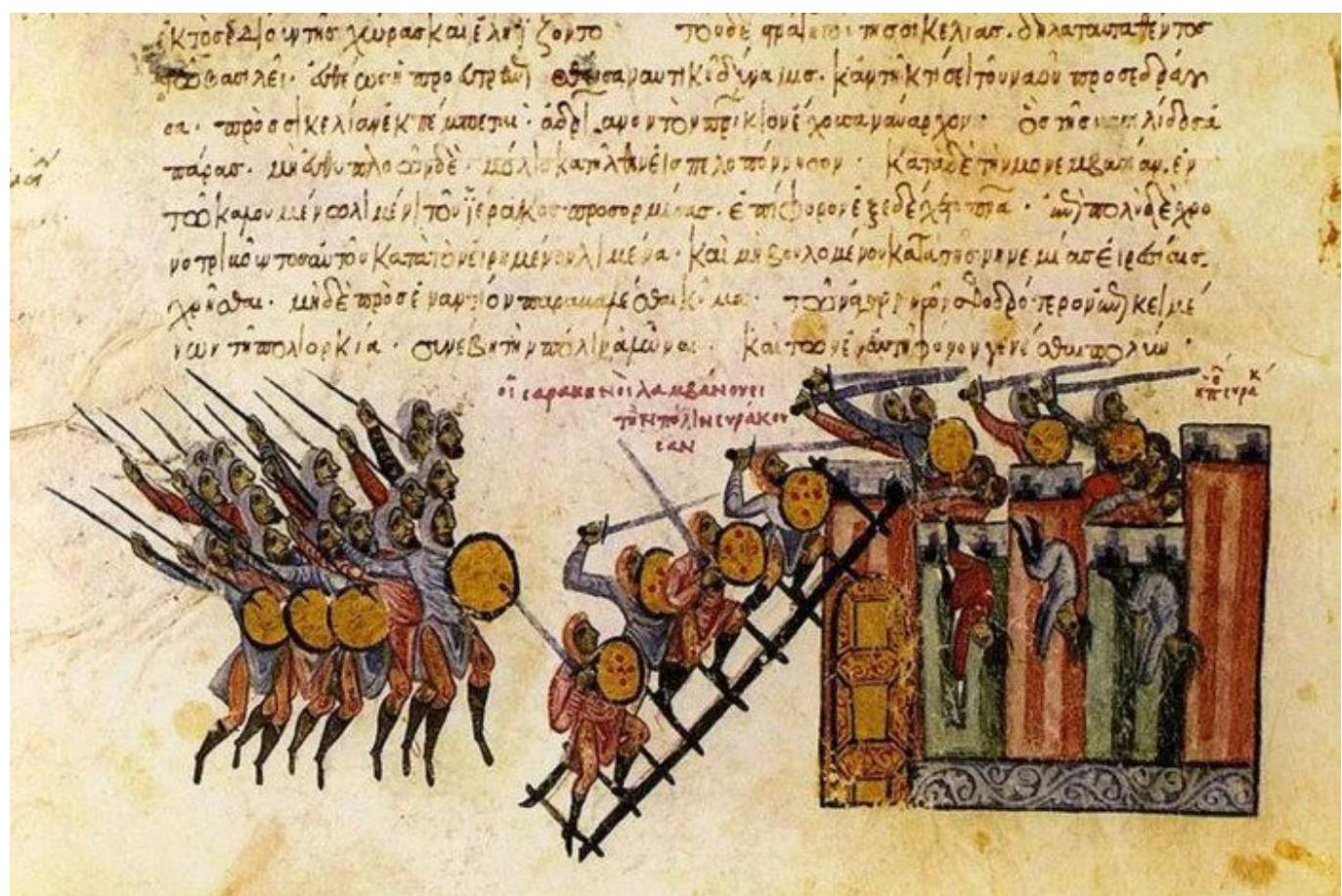
- **Adada adalat döwleti gurlupdyr**
Sürgün, zulum, adalatsyzlyk bilen ençeme ýyllap ýurtdan ýurda

entän rebatlylar Kritde ähli ynançlara azatlyk beripdir we hiç kimi adadan kowmandyr.

Kritiň ähli ýerli ýasaýjylarynyň azat durmuşda ýaşamagyna ejaza berişleri ýaly, olaryň hak-hukuklarynyň goragy-da doly döwlet kepilligine alnypdyr.

Adada san-sajaksyz metjit, medrese, haýyr-sahawat fondlaryny guran rebatlylar sözüň doly manysynda adalat döwletini gurupdyr. Başdan geçirilen köpcülikleýin trawmasy olary watan düşünjesi babatda ünsli bolmaga iteripdir.

Endulusynyň 827-nji ýylda Kritde guran döwleti bir ýarym asyra golaý wagtlap Endulusyň bosgun halkyna öý-işik bolup hyzmat edipdir, emma XI asyr golaýlaberende külli yslam medeniýeti üçin birküç asyra çekjek yza tesiş döwri başlanypdyr.

Wizantiýalylar adany gaýdyp alýar

Wizantiýalylar hazynasynyň barsyny taňkyradyp goýan goşun taýýarlap, 961-nji ýylda Kriti gaýdyp alypdyr we adada ele salan muslimnlaryny ýa öldürüpdir ýa-da zor bilen hristian bolmaga mejbur edipdir.

Hatda Krit Yslam emirliginden zorluk bilen getirlen çagalary
goşunda ýetişdirip, musulmanlara garşy söweşdiripdir.

Endulus döwleti bolsa öz bagryndan çykan perzentleriniň
sezewar bolan gyrgynçylygyny diňe uzakdan synlap oňdy we olara
hiç hili arka durjak bolmady.

Bulam taryhyň namart oýunlarynyň biri bolsa gerek...

Krit Yslam emirligi we onuň fatihi Ebu Hafs Endulusy bolsa
šeýdip taryhyň caňly sahypalarynyň arasynda ýatdan çykyp
galyberdi...

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

@MMazlumcel

celikmehmedmazlum@gmail.com

Şenbe, 11.05.2024 ý. Taryhy makalalar